

Tiernapojat¹ - kriittinen editio

Annotoitu tekstiversio 13.12.2011; kukin asia on selitetty vain yhden kerran ensimmäisessä esiintymisyhteydessään. Yleisesti todettakoon, että koska tiernaperinne on parhaiten säilynyt Oulun seudulla, sekä lauluissa että erityisesti repliikeissä on ilmeisiä pohjoispohjalaisia murrepiirteitä: pohja on länsimurteinen, mutta havaittavissa on myös selviä itämurteiden vaikutteita.

Saammeko tulla laulamaan?

Hyvää iltaa, hyvää iltaa, itse kullekin säädylle.
Sekä isännill² että emännill', jokaiselle kuin³ talossa on.
Ja me toivotamm', ja me toivotamm', onnellista ja hyvää joulua.
Ja sitä taivaallista ystävyyttä, joka meidän kaikkeimme⁴ ylitse käy.

Herodes:

Herootes hän⁵ se ajoi hevoisillaan⁶ ja ratsuillaan.
Siihen asti kun hän tuli muriaanein⁷ maalta.
Siihen asti kun hän tuli Petleheemin tykö⁸.

Kuningas Herootes olen minä.

Murjaanien kuningas:

Jaa, minä tykkään, että sinä olet yksi⁹ styränki¹⁰.

Herodes:

Jaa, minä en ole mikään styränki, vaan kuningas Herootes, joka kannan minun¹¹ kultaista kruunuani minun esi-isäini jälkeen. Hoo, miksi olet noin musta?

Murjaanien kuningas:

Hoo, jos minä olen musta, olen minä¹² kaikilta¹³ tunnettu.
Hoo, jos minä olen musta, olen minä hyviltä kaivattu.
Yksi herra ja kuningas murijaanein maasta.

¹ Tähteä merkitsevä *tierna* on lainaa siitä ruotsin sanasta, joka nykyruotsissa on *stjärna*. Koko tiernapoikaperinne on levinnyt suomeen ruotsista, joten sanastossa ja tekstin rakenteessa on paljon ruotsalaisia lainoja.

² Useille murteille ja erityisesti vanhalle virsirunoudelle ominainen loppuheitto, jonka ansiosta sanojen tavulukua voi säädellä runomittaan ja sävelmään paremmin sopivaksi; toistuu useita kertoja käsillä olevassa tekstissä.

³ Taipumaton *kuin* edustaa relatiivisanaa. Svetisismiksi arveltu kielenpiirre, jonka malli on ilmeisesti ruotsin *som*. Esiintyy vanhassa kirjakielessä Agricolasta alkaen ja tunnetaan myös murteissa erityisesti kieliraja-alueilla.

⁴ Yksikkövartalosta muodostettu ns. toinen genetiivi on vallitseva monikon genetiivin variantti vanhassa kirjakielessä.

⁵ Emfaattinen jälkipronomini, ilmeisesti ruotsin vaikutusta. Esiintyy vanhassa kirjakielessä 1500-luvulta lähtien.

⁶ Deminutiivisen *-inen*-johdoksen *-i-* on säilynyt vaihtelevasti suomen murteissa. Kirjakielessä on 1800-luvulta lähtien pyritty noudattamaan oppitekoista periaatetta, jonka mukaan substantiiveista (esim. *hevonen*) *-i-* jätetään pois mutta se säilytetään adjetiiveissa (esim. *punainen*).

⁷ Mustaihoista ihmistä merkitsevä murjaani on lainattu ruotsin ja/tai keskialasaksan kautta muinaisranskasta, jossa sana on tarkoittanut maureja eli Pohjois-Afrikasta tulleita, islaminuskoisia Espanjan valloittajia.

⁸ Ilmeisesti *tyvi*-sanana hämärtyneestä latiivimuodosta syntynyt, tyyppillisesti länsimurteinen ja vanhalle kirjasuomelle ominainen postpositio, jota itämurteissa ja nykyisessä yleiskielessä vastaa *luo*-sanue.

⁹ Lukusana *yksi* epämääräisen artikkelin edustajana; svetisismi, vrt. ruotsin *en/ett*.

¹⁰ Hyperkorrekti, kansanomaisen muoto ruotsalaisperäisestä lainasanasta *tyranni*, joka juontuu latinan kautta kreikan sanasta *tyrannos* 'yksinvalti, hirmuvalti'.

¹¹ Persoonapronominien liikkakäyttö vanhassa kirjakielessä on selitetty germaanisten kielten malliin perustuvaksi käännöslainaksi.

¹² Jälkilauseen käänteinen sanajärjestys on käännöslainaa ruotsista.

¹³ Passiiviseen verbirakenteeseen liittyvä ablatiiviagentti perustuu uskonnollisten käännöstekstien lähtökielten (latina, kreikka, saksa, ruotsi) malliin; se on kuulunut vanhan kirjasuomen perussyntaksiin 1800-luvun puoliväliin asti.

Herodes:

Vaikka sinä kuinka olet yksi herra ja kuningas murjaanien maasta, pitää sinun polvistuman¹⁴ minun eteheni¹⁵ ja rukoileman minua.

Murjaanien kuningas:

Ei, vaan knihti¹⁶.

Herodes:

Sinä taikka sun henkes!

Kaikki paitsi murjaanein kuningas:

Katsokaatte¹⁷ nyt tuota muriaanein kuningasta kuinka sen pitää rukoileman Herootesta ja lankeeman hänen etehensä polovillensa¹⁸.

Nyt te ootte¹⁹ nähäneet tuon muriaanein kuninkahan kuinka sen piti rukoileman Herootesta ja lankeeman hänen etehensä polovillensa.

Mänkki²⁰:

Menkää Petleheemiin²¹, Juuttaan maan Taavetin kaupunkiin. Sieltä te löydätte vastasyntyneen poikalapsen kapaloituna makaavan seimessä, jota Herran enkelit vartioitsevat²² ynnä²³ härkäin ja aasein kanssa.

Kaikki:

Piltin synnytti Petlehem ja Petlehem, josta iloitsee koko Jerusalem.

¹⁴ Rakenne *pitää tekemän* tunnetaan kaikissa suomen murteissa, mutta se on yleisin lounais-suomalaisissa murteissa. Vanhassa kirjakielissä se on ollut erittäin yleinen ja monimerkityksinen. Tavallisimmin se ilmaisee tarvetta, pakkoa tai tulevaa aikaa.

¹⁵ Vokaalien välinen *-h-* edustaa illatiivin päätteen äännehistoriallisen kehityksen välivaihetta (*-sen > -hen > -en); säilymätapaukset ovat yleisiä vanhassa kirjakielissä, ja ne ovat tyypillisiä pohjalaismurteille ja kansanrunouden kielelle

¹⁶ Lainaa vanhan ruotsin murteellisesta sanasta *knicht* tai *knikt*, jota nykyruotsissa vastaa sotilasta tai renkiä merkitsevä *knekt*.

¹⁷ Monikon ensimmäisen persoonan analogiaan perustuva, pleonastinen imperatiivin persoonapäätte; odotuksenmukainen muoto *katsokaa* (< **katso-ka-ta*).

¹⁸ Pohjalaismurteille ominainen välivokaali (švaa) helpottamassa konsonanttiihtymän (tässä *-lv-*) ääntämistä

¹⁹ Verbivartalosta *ole-* muodostettu pikapuhemuoto, josta *-l-* on epäsäännöllisesti kadonnut.

²⁰ Sanan alkuperä ja täsmällinen merkitys ovat epäselvät. Yhden selityksen mukaan se on lyhentäen lainattu ruotsin sanasta *mannekäng* 'pikkumies, (myöh. 'mannekiini, mallinukke'). Tällä on tarkoitettu näytelmässä kulisseeja kantavaa avustajaa, jolla ei ole varsinaista roolia eikä vuorosanoja. Toisen selityksen mukaan *mänkki* olisi variantti sanasta *mäntti*. Tämä murrenana merkitsee polvilautaa, jota on tarvittu parkittavia nahkoja hakattaessa eli mäntätessä. Mänttilautaa on joskus käytetty tiernapoikaesityksessä tähden jalustana. Suomalainen tiernaperinne sisältää omia maallisia piirteitään (kuningas Herodes, keisari Aleksanteri ym.), eikä sen henkilöihahmoilla ole selkeää esikuvaa pohjoismaisessa tai yleisemmässä eurooppalaisessa mysteerinäytelmässä. Knihti, mänkki ja murjaanien kuningas ovat alkuaan edustaneet kolmea itämaan tietäjää eli Kasparia, Melkioria ja Baltasaria, mutta tätä on näytelmän suomalaisen nykymuodon perusteella mahdotonta ymmärtää, koska "kolme viisasta miestä" mainitaan siinä erillisinä henkilöinä.

²¹ Vieraita konsonantteja sisältävien paikannimien suomalaistettuja muotoa (Betlehemin, Juudaan maan, Daavidin).

²² Nykysuomessa vanhentunutta johdostyyppiä *vartioita* edustava taivutusmuoto, jollaisia nykysuomessa tavalliset *-oida*-verbit (*vartioida*) alkoivat vähitellen korvata 1700-luvun loppupuolelta lähtien.

²³ Lukusanasta yksi muodostettu konsonanttivartaloinen essiivimuoto (**ykt-nä* > **yknä* > *ynnä*), jonka alkuperäinen merkitys on 'yhdessä'.

Hän pantiin²⁴ seimeen makaamaan ja makaamaan,
kuin hallitsee ilman²⁵ lakkaamatt'.

Aasi se seisoi härkäineen²⁶ ja härkäineen,
kussa piltti oli niin pienoinen.

On lapsi syntynyt meille ja poika annettu on.
Hänessä elämän löysin, Jumalan suosion.
Hän on sen ylhäisen koitto, mi maailmaa valaisevi²⁷,
vaan ehkä hänen soittons' maan ympär' kajahtavi.

Maan päällä, metelin alla se kansa, kansa soti,
vaan piltin hartioilla se herruus lepäilevi.
Hän on sen ylhäisen koitto, mi maailmaa valaisevi,
vaan ehkä hänen soittons' maan ympär' kajahtavi.

Tähti se kulukeepi itäiseltä maalta, itäiseltä maalta,
sanomaton kirkkaus se ulos loisti
ja se tähti oli Jumalalta uloslähetetty²⁸, uloslähetetty
ja he riensivät uhraamaan kultaa, pyhää savua ja mirhamia²⁹,
ja mirhamia.

Herodes:

Knihti, mun palvelijani.

Knihti:

Jaa³⁰, minun armollinen majesteetti.

Herodes:

Oletko nähnyt niitä kolmea Itäisen maan viisasta miestä?

Knihti:

Jaa, minä olen nähnyt ne kolme Itäisen maan viisasta miestä, jotka tekivät kuin viekkaat varkaat ja väärät valtiaat ja ottivat toisen tien ja menivät kukin eri teitä omalle maalleen.

Herodes:

Sepä minua sängen suuresti harmittaa ja sydämelleni käy, että nuo kolme Itäisen maan viisasta miestä tekivät kuin viekkaat varkaat ja väärät valtiaat ja ottivat toisen tien ja menivät kukin eri teitä omalle maalleen.

²⁴ Vanhalle kirjakielelle ominainen passiivikonstruktio, jossa toiminnan kohde jäsentyy lauseen kieliopilliseksi subjektiksi.

²⁵ Nykysuomessa adpositio ilman vaatii partitiivisijaa, vanhassa kirjakielessä se on esiintynyt sekä partitiivin että abessiivin kanssa. Jälkimmäistä (*ilman lakkaamatta*) pidetään nykyään kielivirheenä.

²⁶ Komitatiivin sijapääätettä *-ine-* on erityisesti 1800-luvulla yritetty oppitekoisesti käyttää myös yksikkövärtalon yhteydessä. Nykyään komitatiivi on muodoltaan aina monikollinen, vaikka merkitys olisi yksiköllinen.

²⁷ Runokielelle ominainen "persoonapäätte" *-vi* edustaa ikivanhaa preesensin tunnusta, joka nykysuomessa on äänneilmaisesti kehittynyt vokaalin pidentymäksi (**anta-pa* > *antapi* > *antavi* > *antau* > *antaa*). Kehityksen kaikki välivaiheet tunnetaan vanhasta kirjakielestä. Alkuaan painollisessa asemassa (= pää- tai sivupainollisen tavun jäljessä) on säilynyt saman suffiksin vahva-asteinen variantti, vrt. *kulukeepi* edempänä.

²⁸ Yhdysverbit ovat suomen alkuperäiselle sananmuodostukselle vieraita mutta vanhassa kirjakielessä erittäin yleisiä aineksia, jotka useimmissa tapauksissa ovat selitettävissä käännöslainoiksi (vrt. ruotsin *utskicka*, *utsända*).

²⁹ Itämaista rohdosta merkitsevä *mirha* perustuu alkuaan seemiläisten kielten sanaan *murr* 'katkera'. Suomessa tunnettu variantti *mirhami* on lainattu latinan kautta, ja se sisältää latinan akkusatiivin päätteen *-m*.

³⁰ Arveleva tai myöntävä interjektio *jaa* on lainaa ruotsin vastaavasta sanasta *ja* 'niin, kyllä'.

Mene ja satuloitse valkea orhini³¹, jolla minä olen sotinut turkkia ja tattaria³² vastaan, sillä tahdon minä nyt sotia noita kolmea Itäisen maan viisasta miestä vastaan.

Mene myös Petleheemiin, Juuttaan maan Taavetin kaupunkiin ja tapa ja virtaan heitä kaikki kaksivuotiset ja sitä nuoremmat poikalapset, kunnes olet löytänyt sen äsken syntyneen juutalaisen kuninkaan.

Knihti:

Husaari olen minä sodassa ja urhoollinen sotamies
ja vaikka olen varustettu joka tiess'
keisari saa vastata edestämme mitä olemme kukistaneet
siihen on meitä opetettu, että³³ totella keisaria
ja kuunnella pyhää lakia.

Muut paitsi knihti:

No tain³⁴ tähtein³⁵, no tain tähtein
siis taivahan ovet ne avattiin
ja kunnian kruunulle veisattiin
tai terveille³⁶ luoduille laulettiin
tai lauma laitumelle laskettiin.

Knihti:

Nyt minä olen käynyt Petlehemissä, Juuttaan maan Taavetin kaupungissa, ja tappanut ja virtaan heittänyt kaikki kaksivuotiset ja sitä nuoremmat poikalapset.

Herodes:

Koska sinä olet ollut niin rohkea ja silitellyt minun kultaista kruunuani, tahdon minä palkita sinut kullalla ja hopialla ja antaa sinulle yhden verisen todistuksen miekkani kärjestä.

Tuosta ulos, tuosta sisään, siitä minun matkani pitää.

Risti sun rintaas, miekka mun tuppeen.

Synti suuri surkia³⁷ kun särki taivahan,
niin täytyi alas astua jo Herran Jumalan.
Vaan rakkaudest' Jumala teki meille tämän maan,
josta ompi ilo saatu koko maailmalle.

³¹ Täysikasvuista uroshevosta merkitsevän *ori*-sanan metateettinen variantti on säilynyt joissakin murteissa ja vanhahtavassa runokielessä. Äännehistoriallinen kehitys on ollut **oriš* > *orih* > *orhi*.

³² Ruotsista lainattu *tattari* on ruotsissa ja suomessa aiemmin merkinnyt romania eli mustalaista. Se on sama sana kuin turkkilaiskielten *tatar* (> suomen *tataari*), jota on käytetty Kiinan pohjoispuolella olevien seutujen asukkaiden yleisnimityksenä.

³³ Infinitiivin edellä esiintyvä *että*-konjunktio on ilmeinen svetisismi. Emil Nestor Setälä kirjoitti 13-vuotiaana koulupoikana tästä aiheesta ensimmäisen kielitieteellisen artikkelinsa Hämeenlinnan normaalikoulun oppilaiden lehteen. Eräät tutkijat, mm. Arvid Genetz, ovat pitäneet kuitenkin rakennetta mahdollisena myös suomen kielessä.

³⁴ Murteellinen pronomini *tai* vastaa merkitykseltään yleiskielen pronominia *tämä*.

³⁵ Syytä ilmaiseva postpositio *tähtein* on muodoltaan monikon instruktiivi. Yleiskielessä sitä vastaa saman vartalon yksiköllinen instruktiivi *tähden*. Postpositiorakenne *tain tähtein* tarkoittaa 'tämän takia, tästä syystä'.

³⁶ Sanalla *terve* on vanhassa hengellisessä kielessä ollut sairaan vastakohtaan lisäksi merkitykset 'eheä, kokonainen, autuaallinen'.

³⁷ Vokaaliyhtymän *-eA* dissimilaatio on yleinen ilmiö suomen murteissa, samoin assimilaatio *-eA* > *-ee*. Kumpaakaan ei ole hyväksytty normitettuun yleiskieleen, mutta jälkimmäinen on tavallinen yleispuhekielessä. Oulun seudun murteille on ominaista dissimilaatio *-eA* > *-iA*.

Jopa joutui jouluaamu kristikunnalle,
josta ompi ilo saatu koko maailmalle.
Vaan rakkaudest' Jumala teki meille tämän maan,
josta ompi ilo saatu koko maailmalle.

Enkelit ne paimenille ilmoittivat juur'
ett' Juuttaan maalla syntynyt on Vapahtaja suur'.
Vaan rakkaudest' Jumala teki meille tämän maan,
josta ompi ilo saatu koko maailmalle.

Paimenet ne ilomielin läksi kulkemaan
ja taivaan joukot helein kielin alkoi laulamaan³⁸;
Vaan altti³⁹ kiitos Jumalan⁴⁰, kun teki meille tämän maan,
josta ompi ilo saatu koko maailmalle.

Virret taivahan ne kajaa harpuin kymmentuhansin.
Jeesus kuningas on taivaan haltii⁴¹, kiitos Jumalan.
Hän on yksin vallan päällä⁴², maailman pivoissans' pitää.
Halleluja, halleluja, halleluja, aamen.

Knihti:

Emme ole millään viekkauella⁴³ emmekä vääryellä tulleet teijän huoneeseen laulamaan, vaan ihan teijän oman hyvän tahtonne mukaisesti. Olemme köyhiä laulajapoikia ja pyyämme lanttia.

Mänkki:

Ja tähtemme kynttilänpätkää.

Kiitos olkohon, kiitos olkohon teidän lahjainne edestä.
Teidän lahjainne pitäis' oleman julki Jumalan edessä.
Ja te isoovaiset⁴⁴ ja myös siunatut, nyt me olemme kaikki sanoneet.
Ja me toivotamm', ja me toivotamm' onnellista ja hyvää joulua.

³⁸ *Alkaa tekemään* on kansankielessä tavallinen rakenne, jota Kielitoimisto ei ainakaan vielä ole hyväksynyt korrektiin yleiskieleen.

³⁹ Adverbi *altti* merkityksessä 'aina' on lainaa ruotsin sanasta *alltid*.

⁴⁰ Datiivinen genetiivi ('Jumalalle') on nykysuomessa säilynyt vain muutamissa sanontatavoissa, mutta vanhassa kirjakeielessä se on ollut produktiivinen sija.

⁴¹ 'haltija, suojelija, isäntä'

⁴² Epäsuomalaiselle adpositiolle on vaikea osoittaa suoranaista esikuvaa ruotsista.

⁴³ Vaikka Oulun seudun pohjalaismurteet ovat juuriltaan länsisuomalaisia, niissä on kuitenkin itäisiä vaikutteita. Esimerkiksi *t:n* astevaihteluvarianttina ei ole länsimurteiden tavanomaisin variantti *r* vaan itämurteinen *kato*.

⁴⁴ Alkuperältään hämärä, ainoastaan joissakin lähisukukielissä tunnettu *isota* 'tuntea (hengen) nälkää' on esiintynyt kirjakeielessä 1500-luvulta alkaen mutta on suomen murteissa tuntematon.